

AXEL WALDEMARSON:

Förändringens vind

Socialdemokratins trovärdighet har undergrävs både inåt och utåt, konstaterar redaktör Axel Waldemarson i sin artikel. Den socialiseringsdebatt, som LO tvingat fram och som statsministern velat undvika, har gett borgerligheten dess bästa valparoll: sättet att undvika socialisering är att byta regering. De borgerliga har haft tur då de nu drivits samman till ett trovärdigt regeringsalternativ. Men partierna hade kunnat vara mera villiga och då hade de inte behövt drivas. De borgerliga väljarna har varit modigare än politikerna.

Med obeveklighet närmar sig valdagen. Det ger anledning att blicka både tillbaka och framåt i tiden, bakåt mot det socialdemokratiska maktövertagandet på 1930-talet och framåt mot valdagen den 19 september.

Betraktaren skall då finna två intressanta perspektiv. Som Lawrence Durrell så riktigt låter Pursewarden anmärka i Alexandria-kvartetten så behöver man bara ta ett steg åt sidan för att perspektivet skall bli annorlunda.

Ur 1930-talsvinkeln framstår socialdemokratien som erövrare och nybyggare. Till dess led strömmade den ungdom som sjöng:

"Vi bygger landet i gärning och ord,
röjer dess tegar och plöjer dess jord ..."

Inte för inte var det folkhemsfilosofen Karl Fredriksson, mera känd som den politiske kåsören Nordens Karlsson, som översatte dessa ord från norskan. Det var också Fredriksson som 1938 i uppsatsen "Till reformpolitikens psykologi" skrev i Tiden:

"Det kan vara nyttigt för den politiska eftertanken att någon gång göra en jämförelse mellan politiska verksamhetsområden och vissa avsnitt av industri och samfärdsel. Det skulle synas oss barockt om det plötsligt blev sed att vartannat år uppmana folket i val att med röstsedeln avgöra på vad sätt näringslivet skall gestaltas under nästa tvåårsperiod. Vi som anser oss ha insupit demokratin med modersmjölken vore kanske redo att så där i allmänhet erkänna den demokratiska principen i detta fall. Fast vi skulle nog tycka att det var ett pundhuvud som kom upp med förslaget. Frågan är emellertid om inte åtskilliga problem, som vi formellt kräver att folket skall ta ställning till, är lika svåråtkom-

liga för väljarnas personliga omdömen som om tex chefen för Götaverken skulle fråga väljarna till råds angående lämpligaste fartygstyper för varvets produktion.”

Det problemet har ju i våra dagar visat sig nästan olösbart även för den främsta expertisen.

Låt oss nu förskjuta perspektivet framåt i tiden, till valåret 1976. Pursewarden hade så rätt: bilden blir en helt annan! Nu talas det inte längre om att bygga utan att styra. Makt har blivit det politiska modeordet framför ansvar. Det talas mera om att ta över än att samverka. 1976 års socialdemokrater framstår inte ens som den förvaltargeneration som var samhällsbyggarnas arvtagare. I stället ter de sig som en blandning av sökare efter nya framgångsvägar och försvarare av det maktinnehav som partiet tycks vilja betrakta som evärdligt.

Det ena ögonblicket skjuter regeringen med en lättadens suck på nedläggningen av lokalbanorna på Österlen tills efter valåret. Det andra ögonblicket är LO-kongressen parat att i princip godta huvuddragen i det Meidnerska fondförslaget, det verktyg som – för att citera den socialdemokratiske professorn Assar Lindbeck – skulle skapa en maktkoncentration åt LO som hittills är okänd i vår demokrati.

Dessa två vitt skilda perspektiv ger en ovanlig dimension åt årets val. Osökt infinner sig Kurt Tucholskys ord i ”Vor und nach dem Wahlen”: ”Also diesmal muss alles ganz anders werden ...”.

Myten om socialdemokraterna

För att förstå det politiska läget valåret 1976 måste de två här ovan skisserade perspektiven tas med i bedömningen. Mellan dem ligger ett långt politiskt utvecklingsskede. Här kan det räcka att utgå från andra världskrigets slut. Sedan dess har i nära nog varje val utgångspunkten för kampen om regeringsmakten varit nu eller aldrig. Det är skada att få politiska bedömare kan se tillräckligt långt för att i stället säga förr eller senare.

Hur många erinrar sig att socialdemokraterna sedan andra världskrigets slut endast klart vunnit två riksdagsval (1960 och 1968) och att det nu nästan legendariska ATP-valet 1958 resulterade i en borgerlig övervikt i väljarkåren, som med nuvarande valsysteem skulle ha tvingat regeringen Erlander att avgå? Det är märkligt att myten om socialdemokratins oövervinnerlighet haft en sådan livskraft.

Mot denna bakgrund är det naturligt att socialdemokraterna, när ritningarna inför årets val drogs upp, blickade på Tage Erlanders stora segerval 1968. 1973 hade ju sånär gett ett regeringsskifte. Socialdemokraterna hoppades att de borgerliga väljarnas vilja att vinna hade kulminerat. Genom att splittra de borgerliga partierna skulle motståndet försvagas. Det var den strategi som Per Edvin Sköld vid ett partistyrelsesammanträde 1944 uttryckte med följande ord: ”Vi får följa den gamla regeln att söndra och härska. Och jag tror att vår ställning skulle bli bättre om vi kunde spränga den borgerliga fronten.”

Mot den splittrade borgerligheten skulle socialdemokratin framstå som både förnya-

re och ansvarskännare. Erlander har själv uttryckt segervalets filosofi på följande sätt: "Vi gav inga löften. Men vi talade hela tiden om att vissa saker var otillfredsställande. På det sättet underströk vår agitation det missnöje med det bestående som är förändringens förutsättning."

Erlander lyckades på detta sätt med något av det nästan omöjliga: att framgångsrikt driva både en oppositions- och regeringspolitik. Samhället var inte tillräckligt bra. De nödvändiga förändringarna skulle emellertid ske inom det beståendes (en socialdemokratisk regering) ram. Ett förbund – inte fast slutet men i handling manifesterat – mellan löntagare och parti skulle bilda grundvalen för en ny majoritet. Arbetsplatsens demokratisering och skatteuppgörelserna med facket välsignelse symboliserade detta förbund. En röst på ett borgerligt parti skulle framstå som ett löntagarens lojalitetsbrott mot facket.

Omdömesgilla socialdemokratiska bedömare trodde på allvar våren 1975 att en egen majoritet i riksdagen låg inom räckhåll. Nu balanserar socialdemokraterna på 40-procentgränsen och har ett försprång för de borgerliga på 9 procent att söka hämta in. Vad hade hänt?

Trovärdigheten förlorad

Både den yttre och den inre trovärdigheten har satts på spel. De sk smällarna – smugelpengarna till Finland, den bristande korrespondensen mellan lära och leverne hos framträdande socialdemokrater, Pomperipossa och Bergman-affären – har tårt hårt

på förtroendet i den äldre generationen och hos tänkbara sympatisörer. Den starka betoningen av socialdemokratins som en moraliskt mera rättfärdig rörelse än de borgerliga partierna slog hårt tillbaka.

Verkan skulle emellertid inte blivit så stark om inte avslöjandena – vilket *Arbetsbladet* i Oslo påpekade – satts i kombination med det inemot 50-åriga maktinnehavet.

Ett parti står aldrig utåt starkare än den inre sammanhållningen och samstämmigheten. Det är något av en ödets ironi att det är LO som tillhandahållit den fråga som framställer rörelsen som splittrad och som verksamt bidrar till att skapa en gemensam bas för de icke-socialistiska partierna. Med de Meidnerska lönefonderna har LO lyckats med det som Palme främst av allt sökt att förhindra: att svetsa samman borgerligheten.

Det är en helt enkelt häpnadsväckande situation som uppstått: både som LO-ordförande och framträdande socialdemokratisk riksdagskandidat står Gunnar Nilsson helt bakom huvudprinciperna i det Meidnerska förslaget. Enskilda socialdemokrater svävar i tvivelsmål om de har tagit ställning för eller emot fonderna. Regeringen Palme vägrar att diskutera fonderna i valstriden: det är ju en fråga för 1980-talet. I sanning, i en av våra största och mest avgörande politiska frågor framstår socialdemokratins som ett parti utan partiledning!

Med en iver – som om man skämdes för det socialistiska innehållet i sin politik – har socialdemokraterna skyndat sig att förklara att de visst inte är anhängare av någon total-

socialisering. Vad som tidigare varit en styrka för socialdemokratin blev snabbt en svaghet: att uteslutande betrakta socialiseringen som en lämplighetsfråga att avgöras från fall till fall utan några distinkta dagsbesked. Bristen på konkretisering om mål och medel när det gäller socialiseringen har placerat socialdemokraterna i en ofruktbar försvarsposition. Det politiska initiativ som regeringen Palme återerövrade 1974 har gått förlorat.

Det är svårt att se hur socialdemokratin skall komma ur den dilemma socialiseringsdebatten försatt dem i.

Förre utrikesminister Torsten Nilsson har i en artikel i *Arbetet* 1975 beskrivit svårigheterna mera talande än någon annan: "Min personliga mening är därför att vi svårligen kan dra upp riktlinjerna för en färdig socialistisk samhällsordning. Den växer fram och vi ställs ständigt inför nya erfarenheter och problem. Ju trängre definitioner dess större oenighet. Det visar alla partibildningar och uppplåtande strider till vänster om socialdemokratin. Ju mera man söker närma sig den absoluta sanningen om socialismen dess mera svag och splittrad riskerar socialismen att bli."

Den nya debatten

För de tre icke-socialistiska partierna har den politiska debattens nya inriktning haft väsentlig betydelse. Deras motstånd mot samhällets utveckling i socialistisk riktning har skapat en naturlig gemensam plattform utan att något av dem har behövt ge efter på sin särprägel. Väljarna tvingas att ta ställning som medborgare och inte som löntaga-

re. Med valsedeln har de att avgöra hur alla, och icke bara enskilda yrkesgrupper skall dana samhället.

Det har också visat sig att väljarnas fackliga tillhörighet ingalunda bestämmer deras politiska ställningstagande i den utsträckning som ofta gjorts gällande. Var tredje LO-ansluten röstare med ett annat parti än det socialdemokratiska. Inemot 30 procent av det sk LO-kollektivet har sina politiska sympatier hos ett av de tre borgerliga partierna. Inom TCO stöder 60 procent moderaterna, folkpartiet och centern. En tredjedel har socialdemokratiska sympatier. Inom Saco-SR är den borgerliga övervikten än mer markant. Redan detta förhållande gör det inte längre möjligt för socialdemokraterna att framställa sig som ett speciellt löntagarparti och ministären Palme som löntagarnas regering framför alla andra. Det kan inte annat än stärka de partier som förankrar sin politik i en helhetsbedömning och icke vädjar till gruppintressen.

I en artikel i årets första nummer av *Svensk Tidskrift* tillät jag mig att dra den slutsatsen att de icke-socialistiska partierna hade allt att vinna på att profilera i stället för att suddas ut sig i regeringsfrågan. De har onekligen fått en gemensam slagkraftig paroll i uppmaningen att den bästa garantin mot socialisering är att rösta fram en ny regering.

De borgerliga

Det skall icke förnekas att de tre partierna haft tur. Deras splittring i så väsentliga frågor som kärnkrafts- och familjepolitiken skulle eljest ha blivit utomordentligt besvä-

rande. Att moderaterna genom att presentera ett skattealternativ mutar in ett väsentligt område beror även på att folkpartiet och centerpartiet inte vågat att ta ställning, i varje fall inte när detta skrives.

Moderaterna har hela tiden varit övertygade om skattefrågans utomordentliga betydelse. Det krävdes ett visst politiskt mod att ställa sig utanför Haga I och Haga II. Gösta Bohman hade detta. Nu kommer belöningen. Fria från ansvar för de skatteprovisorier, som vållat så stor besvikelse, framstår moderaterna som det enda parti som vågat säga den skattepolitiska sanningen. Den trots allt moderata inriktningen i skatteförslaget gör det också möjligt för dem att – i händelse av framgång i val – resonera fram en med mittpartierna gemensam linje.

Det såg länge ut som om centerpartiet försökte att förvandla valet till en folkomröstning om kärnkraften varvid väljarna hade att säga ja eller nej – och där centerpartiets valsegel innebar ett nej. Förmodligen finns det åtskilliga väljare som kommer att handla så. Med Fälldins kraftiga uttalande mot en socialiseringspolitik har centern dock bredat sitt politiska underlag. Det är inte nu lika beroende av en så vanskelig fråga som kärnkraftspolitiken, även om motståndet mot denna har blivit partiets främsta profilering.

Folkpartiet har sedan länge mutar in familjepolitiken för sin räkning. Det är mycket svårt att säga hur stor betydelse den har för väljarna. Partiets uppgång under Per Ahlmarks ledning får nog mera tillskrivas en klarare icke-socialistisk attityd än under Heléns sakpolitiska resonemang med socialdemokraterna. Härigenom har oppositionen stärkts.

De borgerliga partier, som 1974 framstod som så hopplöst splittrade, har alltså drivits samman till ett trovärdigt regeringsalternativ. Det är icke allena och inte ens till större delen deras egen förtjänst. De väljare som 1973 var så nära att åstadkomma ett skifte vid regeringsmakten vägrade redan då att ge upp hoppet. De hade åtskilligt mera tåga i sig än både en och annan borgerlig politiker.

Viljan att vinna var mera oanfrätbar än vad politikerna hade trott. Det politiska närmandet under våren mellan de icke-socialistiska partierna och deras klara frontställning mot en socialiseringspolitik har självfallet stimulerat denna vilja. Ingen vet i dag om den räcker för att skaffa Sverige en ny regering. Ett är emellertid säkert: de spåmän som våren 1974 förklarade att regeringen Palme med förtröstan kunde se fram emot en klar valseger och förnyat förtroende tog grundligt fel.